

การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมา

Changing of Uses of the Public Space in the Old District of Nakhon Ratchasima City

นิธิ ลิศนันท์*

Nithi Lisnund

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมาพบว่ามี 4 ช่วง คือ 1) การใช้พื้นที่สาธารณะสำหรับเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ราชการดั้งเดิม (พ.ศ. 2411-2442) 2) ทางรถไฟนำมาสู่ความเจริญเชื่อมต่อกับเมืองเก่า (พ.ศ. 2443-2480) 3) การพัฒนาคมนาคมด้วยถนนมิตรภาพนำไปสู่การใช้พื้นที่สาธารณะริมถนน (พ.ศ. 2481-2520) 4) การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่าเป็นการใช้ประโยชน์ใหม่ (พ.ศ. 2521-ปัจจุบัน) การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะโดยการจำแนก จากบทบาทหน้าที่ของพื้นที่และลักษณะการใช้งาน แบ่งได้เป็นองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะ 7 ประเภท คือ 1) ลานวัด 2) ลานคนเมือง 3) ตลาด 4) ศาลหลักเมือง ศาลเจ้า 5) ที่จอดรถ 6) ถนน 7) สระน้ำ คูเมือง สวนสาธารณะ โดยใช้การทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องการสัมภาษณ์นักวิชาการและผู้บริหารเมือง และการสำรวจแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศของเมืองเก่านครราชสีมาพบว่าองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะมีการเปลี่ยนแปลง มี 3 ประเด็นคือ 1) ตำแหน่ง 2) ขนาด 3) การเข้าถึงได้ในองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะ ดังนั้นสรุปได้ว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมาใน 4 ช่วงเวลา คือ การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่มีความสำคัญ เป็นต้นกำเนิดที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์การใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่าตามมา และเป็นปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่สาธารณะของเมืองเก่า

ABSTRACT

Changing of uses of the public space in the old district of Nakhon Ratchasima city have been changed four stages 1) The uses of public space were sacred space and public areas traditionally government (1868-1899). 2) Railroad brought prosperity to connect to the old town (1900-1937). 3) Development of transport by Mittraphap road led to a public street (1938-1977). 4) Changing of use of the public space in the old city is the new using of public space (1978-present). Analysis of changes of uses of the public space by classification from the role of space and usage, there are elements of the public space in the old city seven categories: 1) Temple court

* อาจารย์ประจำ โปรแกรมวิชาสถาปัตยกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
Email: nlisnund@gmail.com

2) Urban plaza 3) Market place 4) Shrine space 5) Parking space) 6) Road 7) Canal, River & Park by reviewing the concepts theory have involved interviews with academics and executives city. And survey maps and aerial photos of the old city of Nakhon Ratchasima. Found that are elements of the public space in the old city has changed position with three points: 1) Location 2) Size 3) To access the elements of public space. Therefore conclude that the factors affecting changes of uses of the public space in the Old district in Nakhon Ratchasima in four stages that are the political, economic, cultural which are the main factors that are important sources causing phenomenal use of public space in the old town followed. And a factor that is driven to change the physical space of the old city.

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลง การใช้พื้นที่สาธารณะ เมืองเก่านครราชสีมา

Keywords: The Changing of Uses, Using of Public Space, The Old District of Nakhon Ratchasima City

บทนำ

พื้นที่สาธารณะ หมายถึง พื้นที่ส่วนรวมที่เข้าถึงได้โดยทุกคน เป็นความหมายที่ตรงข้ามกับพื้นที่ส่วนตัว พื้นที่สาธารณะทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมให้คนและกิจกรรมในพื้นที่ส่วนตัว ได้พบปะกันเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ต่อกันได้ (ระวีวรรณ, 2555: 6) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อเมืองเพราะเป็นคุณลักษณะสำคัญที่ทำให้คนในเมืองมาสังสรรค์ มีปฏิสัมพันธ์กัน (สุธาริน, 2541: 176) และเป็นพื้นที่ของเมืองที่เปิดกว้างเข้าถึงได้สำหรับทุกคน บางแห่งมีรัฐเป็นเจ้าของและเป็นผู้บริหารจัดการ บางแห่งมีเอกชนเป็นเจ้าของ แต่เปิดให้คนทั่วไปเข้าได้ (Carr, et al., 1992: 50 อ้างใน สุธาริน, 2541: 170) พื้นที่สาธารณะที่มีชีวิตชีวา ย่อมเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงคุณภาพชีวิตของคนในเมืองนั้นได้อย่างดี ในทางกลับกันพื้นที่สาธารณะที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ แล้วส่งผลทำให้ความมีชีวิตชีวาหายไป นั่นแสดงว่าพื้นที่สาธารณะเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ทำให้เมืองไร้ชีวิต ฉะนั้นความมีชีวิตชีวาในพื้นที่สาธารณะจะเกิดขึ้นได้ พื้นที่นั้นจะต้องทำให้ผู้คนเกิดปฏิสัมพันธ์กัน เกิดกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมสันทนาการผสมผสานร่วมกัน ทำให้เป็นเมืองที่มีชีวิตคือเมืองที่ผู้อยู่อาศัยสามารถมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันได้ ด้วยประสบการณ์มากมายให้ได้สัมผัสและค้นหา (Gehl, 1971 อ้างใน ดาวิซี (บรรณาธิการ), 2556: 29) ซึ่งกิจกรรมการใช้พื้นที่สาธารณะเป็นสิ่งที่แฝงตัวอยู่ภายใต้บทบาทหน้าที่และการใช้งานที่กำกับไว้ในตัวเมือง เมืองที่กล่าวถึงหมายถึง เมืองเก่าที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะแห่งสืบต่อมาแต่กาลก่อน และมีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีรูปแบบผสมผสานของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น โดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรือสถาปัตยกรรมซึ่งมีคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี หรือประวัติศาสตร์ ที่ปรากฏหลักฐานทางกายภาพที่บ่งบอกถึงลักษณะอันเด่นชัดของโครงสร้างเมืองหรือโบราณวัตถุสถานในอดีต และมีการใช้สอยในลักษณะของเมืองที่ยังมีชีวิตอย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน (คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า, 2548 อ้างใน สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2554: 7) พื้นที่สาธารณะมีความสำคัญต่อที่เมืองเก่า นครราชสีมาจากอดีตถึงปัจจุบัน ทั้งในแง่ของบทบาทหน้าที่และการใช้งานที่รองรับกิจกรรมสาธารณะของเมืองตามแบบแผนประเพณีจนกระทั่งเป็นเมืองยุคสมัยใหม่ กล่าวคือ พื้นที่สาธารณะสมัยแบบแผนประเพณี เกิดจากการสร้างเมืองและวางผังเมือง มีที่ว่างเมืองเรียกว่า จัตุรัส ลานชุมชน ลานน้ำพุ โดยมีอาคารหรือทิวเสาปิดล้อมที่ว่างไว้ (Zucker, 1959 อ้างใน กาญจน์, 2550: 24) ซึ่งการสร้างจัตุรัสเมือง โดยการปิดล้อม (The Close Square)

อย่างสมบูรณ์ มีเพียงถนนวิ่งตรงเข้าไปสู่จัตุรัส ล้อมรอบด้วยหน้ากากอาคาร (Facade) (Zucker, 1959: 75) ในแบบแผนประเพณีนี้จะสร้างขึ้นเพื่อความเป็นสัญลักษณ์และความงาม การสร้างพื้นที่สาธารณะโดยการปิดล้อมให้อยิ่งใหญ่สง่างาม แสดงออกถึงอำนาจของชนชั้นปกครอง จนถึงพื้นที่สาธารณะแบบสมัยใหม่ สร้างขึ้นเพื่อรองรับการใช้งานเป็นสำคัญ โดยเปิดพื้นที่ว่างให้เป็นสวนสาธารณะ และสร้างที่ว่างขนาดใหญ่ไว้ประกอบกับเมืองแนวดั้ง แต่ขาดความสัมพันธ์กับผู้คนที่เป็นผู้ใช้พื้นที่ ขาดความมีชีวิตชีวาของผู้คน ทำให้พื้นที่ทางทำสองข้างทางไร้ความหมาย (ระวีวรรณ, 2555: 7-8) ทั้งนี้พื้นที่สาธารณะของเมืองเก่านครราชสีมาไม่เพียงแต่มีการเปลี่ยนหน้าที่และการใช้งานเท่านั้น ยังมีการเปลี่ยนแปลงในทางกายภาพของพื้นที่สาธารณะที่มีต่อเมืองเก่านครราชสีมาด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่จะส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในเมือง กล่าวคือ พื้นที่สาธารณะเป็นเวทีของชีวิตสาธารณะ (Public Life) ซึ่งเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของเมืองที่เคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง (สุธาริน, 2541: 176) ผลของวิถีชีวิตของเมืองที่เปลี่ยนไป เช่น การใช้พื้นที่ถนน เป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อการค้าขายแบบไม่เป็นทางการ ตามวิถีชีวิตชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น (Crawford, 1999 อ้างใน ระวีวรรณ, 2555: 9) หากจะเทียบกับพื้นที่สาธารณะของไทย สะท้อนมาจากวิถีชีวิตของคนไทยและสภาพแวดล้อมของเมืองร้อน คือ ต้องเป็นพื้นที่ที่มีขนาดพอเหมาะ อบอุ่น ใกล้เคียง มีร่มเงา ระบายอากาศได้ดี ตลอดจนมีพื้นที่ที่ใกล้หรือติดดินจนสามารถจะนั่งได้เมื่อต้องการ (ขวัญสรอง, 2548 อ้างใน ระวีวรรณ, 2555: 14) เมืองเก่านครราชสีมา มีรูปร่างเมืองที่เป็นกายภาพที่โดดเด่นและยังคงเป็นเมืองที่มีการใช้ชีวิตของผู้คนอยู่มาจนถึงปัจจุบัน นับได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะแห่งหนึ่งของเมืองเก่าในประเทศไทย มีการวางผังเมืองเมื่อครั้งสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้โปรดฯให้วิศวกรชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ออกแบบ ให้เป็นเมืองป้อมปราการป้องกันข้าศึก สร้างเป็นกำแพงอิฐและศิลาแลง ตามมุมป้อมประกอบด้วยเชิงเทิน มีคูน้ำล้อมรอบ และประตูเมืองสี่ประตู (นฤมล, 2537: 57) ภายในเขตกำแพงเมือง เป็นที่ตั้งของพื้นที่สาธารณะได้แก่ พื้นที่วัด พื้นที่ศาลาว่าการ พื้นที่สถานี่ราชการทางทหาร พื้นที่ศาลหลักเมือง สระน้ำ ตลาด จุดจอดเกวียนชุมทางค้าขาย เป็นต้น และมีการเชื่อมติดต่อกับนอกเมืองโดยใช้ทางผ่านเข้า ออกที่ประตูทั้งสี่ทิศของเมือง ต่อมาเมื่อมีการขยายตัวออกไปเชื่อมกับเส้นทางคมนาคมทางบก เป็นการนำความเจริญและทันสมัยเข้ามาสู่เมือง จึงเป็นการสลายขอบเขตกำแพงเมืองที่กั้นระหว่างเขตในเมืองกับนอกเมืองออกไป ทำให้พื้นที่สาธารณะเกิดการเปลี่ยนแปลงส่งผลมาถึงการวางแผน การพัฒนาพื้นที่สาธารณะในยุคสมัยต่อมา ดังนั้นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงพื้นที่สาธารณะในช่วงเวลาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จะแสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อพื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมาที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลง โดยสามารถนำผลลัพธ์ที่เป็นข้อสรุปไปใช้เป็นกรณีศึกษาเพื่ออธิบายความสำคัญของพื้นที่สาธารณะในเมืองเก่าแห่งอื่นได้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่สาธารณะ และเปรียบเทียบการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมาในแต่ละช่วงปี เพื่อนำไปสู่การอภิปรายปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมา

การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่สาธารณะในเขตเมืองเก่านครราชสีมา

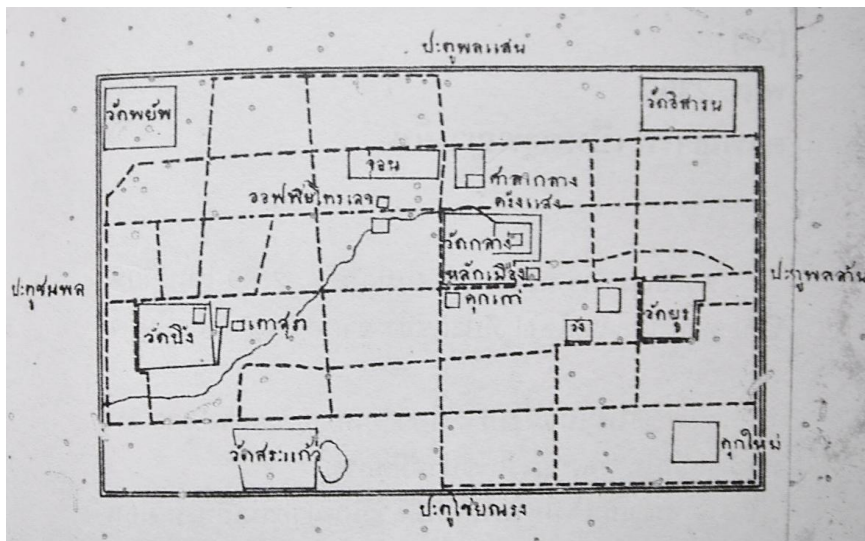
เมืองเก่านครราชสีมา มีการเปลี่ยนแปลงในทางกายภาพเหมือนเช่นเมืองเก่าแห่งอื่นๆ ของไทย แต่ที่สำคัญภายในเมืองเก่ายังคงรักษารูปแบบลักษณะเฉพาะของเมืองเก่า เช่น กำแพงเมือง คูน้ำ โครงสร้างของเมืองตามแบบดั้งเดิมไว้ กอรปกับเมืองเก่ายังมีชีวิตดำเนินกิจกรรมของผู้คนในปัจจุบัน โดยมีสิ่งที่บ่งบอกกิจกรรมการดำเนินชีวิต คือ กิจกรรมทางสังคมในพื้นที่สาธารณะในเมืองเก่า การแบ่งช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงพิจารณาจากช่วงเวลาที่มีเหตุการณ์

สำคัญกระทบต่อพื้นที่สาธารณะในเมืองเก่า และใช้ภาพถ่ายทางอากาศร่วมกับแผนที่เก่าที่พบหลักฐาน เพื่อแสดงให้เห็นรูปแบบพื้นที่สาธารณะที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเริ่มตั้งแต่ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2411-2442) ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงที่มีการจัดระเบียบการปกครองมายังเมืองนครราชสีมา ที่จะเห็นรูปร่างของเมืองเก่านครราชสีมาดั้งเดิม ที่ระบุตำแหน่งการใช้งานของพื้นที่ในเมือง ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2443-2480) เป็นช่วงเวลาของทางรถไฟนครราชสีมาที่นำสู่การขยายตัวของเมืองเก่า ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2481-2520) เป็นช่วงที่มีการพัฒนามาตามด้วยถนนมิตรภาพนำไปสู่การใช้พื้นที่สาธารณะริมถนน และช่วงที่ 4 (พ.ศ. 2521-ปัจจุบัน) เป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่าเป็นการใช้ประโยชน์ใหม่ ซึ่งตอบสนองการเป็นเมืองสมัยใหม่มากขึ้น

ช่วงที่ 1. การใช้พื้นที่สาธารณะสำหรับเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ราชการดั้งเดิม (พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2442)

พื้นที่สาธารณะในกำแพงเมืองเก่านครราชสีมานับตั้งแต่สร้างเมืองจนปรากฏหลักฐานแผนที่เมืองนครราชสีมา (ภาพที่ 1) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ลักษณะเมืองยังเป็นเมืองแบบเดิม เป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมมีคูน้ำและกำแพงล้อมรอบ มีประตูเมืองสี่ทิศได้แก่ ประตูพลแสน ประตูไชยณรงค์ ประตูพลล้าน และประตูชุมพล ภายในกำแพงเมืองเป็นที่อยู่อาศัยของประชาชน ที่ตั้งวัด ตลาด และสถานที่ราชการต่างๆ ส่วนการเดินทางหรือติดต่อกัน จะมีถนนตัดผ่านกลางเมืองจากประตูกำแพงเมืองด้านหนึ่งไปยังประตูอีกด้านหนึ่ง โดยเป็นถนนขนาดความกว้างประมาณ 4 วาหรือ 8 เมตร เป็นอย่างน้อย เหตุผลที่ต้องทำกว้างเพราะให้สัตว์พาหนะ เกวียน และคนเดินทางได้สะดวก ซึ่งถนนหรือทางประเพณีจะผ่านแหล่งชุมชน ตลาด วัด และสถานที่ราชการ (เกื้อกูล, 2520: 135-136) พบว่ามีการใช้พื้นที่ค่อนข้างชัดเจนตายตัว เชื่อมโยงกับความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรม เริ่มต้นจากตำแหน่งของจุดศูนย์กลางเมืองที่เป็นหมุดหมายของบ้านเมืองคือหลักเมือง (ศรีศักร, 2554 และ Chia, 2003 อ้างใน ระวีวรรณ, 2555: 13) การวางตำแหน่งวัดในเมืองเก่า ในตำแหน่งจุดศูนย์กลางเมืองและในตำแหน่งบริเวณทิศทั้งสี่ของเมืองมีทั้งหมด 6 วัด ได้แก่ วัดกลาง วัดอิสาน (อีสาน) วัดสระแก้ว วัดพายัพ วัดบึง วัดบุรพ ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (อรุณวรรณ, 2530: 395) โดยในสมัยร.5 วัดกลางที่เป็นสถานที่ใช้ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาสำหรับเมืองนครราชสีมาในวิหารใหญ่ (อรุณวรรณ, 2530: 250) ดังนั้นบริเวณโดยรอบวัดกลาง จึงเป็นที่ตั้งสถานที่สำคัญตามมาได้แก่ สถานที่ราชการ และวังเจ้านาย สำหรับสถานที่ทำการของราชการกำหนดให้วางส่วนศาลากลางตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัดกลาง ส่วนวังเก่าของเจ้าเมืองที่ปกครองเมืองนครราชสีมามุ่งทางทิศใต้ของหลักเมือง โดยมีโรงทหาร (กองทหารรักษาเมือง) ตั้งอยู่บริเวณเดียวกันซึ่งติดกับวัดบุรพทางทิศตะวันออก ก่อนย้ายไปในพ.ศ. 2446 เป็นกองพลที่ 5 ที่แห่งใหม่ที่บริเวณค่ายสุรนารีในปัจจุบัน (อรุณวรรณ, 2530: 279-282) ตำแหน่งเรือนจำได้กำหนดให้ตั้งอยู่ริมกำแพงทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองนครราชสีมา โดยรับสั่งของสมเด็จพระเจ้านั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในพ.ศ. 2434 (อรุณวรรณ, 2530: 198-199) ทรงฯให้มาตั้งที่ใหม่จากตำแหน่งเดิมที่อยู่ใกล้หลักเมือง

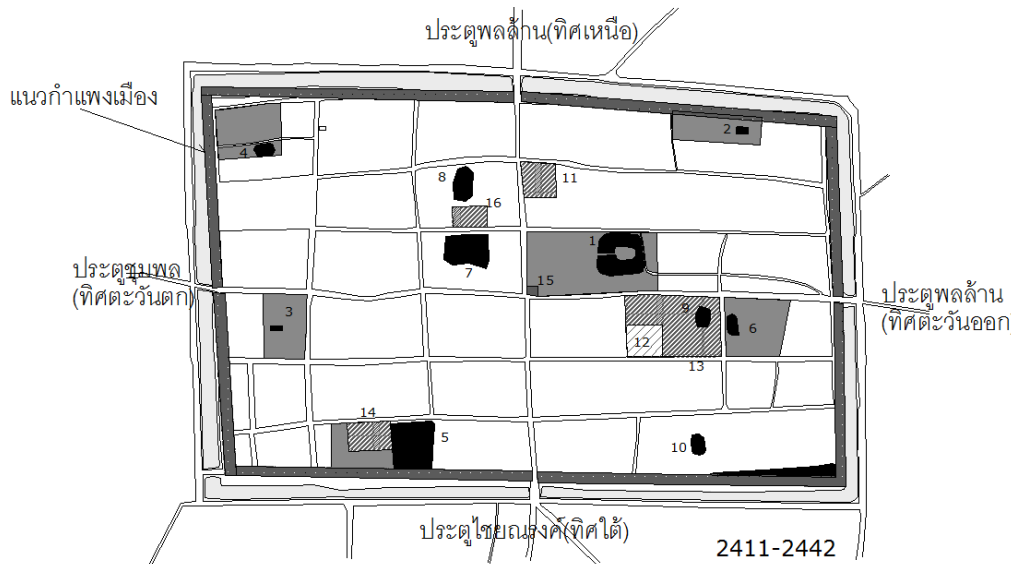
พบว่าตำแหน่งของเรือนจำสอดคล้องกับตำแหน่งของประตูเมืองทางทิศใต้ที่เรียกว่า ประตูผี เนื่องจากเมื่อมีคนตายจะต้องนำศพไปพาดนอกเมือง แม้แต่กักโทษประหารต้องนำออกประตูนี้แล้วไปประหารชีวิตที่ทุ่งหัวทะเลทางทิศใต้ (นฤมล, 2537: 58-59) พื้นที่ทำการอื่นๆ เช่น ออฟฟิศโทรเลขตั้งวางตรงข้ามกับ สระขวัญ ติดกับถนนที่เชื่อมต่อกับศาลากลางได้สะดวก กองตำรวจภูธรมณฑลนครราชสีมาในพ.ศ. 2442 ตั้งอยู่ที่วัดสระแก้ว (อรุณวรรณ, 2530: 285) ก่อนย้ายไปอยู่ด้านข้างสระแก้วเป็นสถานที่ตำรวจภูธรในปัจจุบัน

ภาพที่ 1 แสดงตำแหน่งของเมืองเก่านครราชสีมาสมัยรัชกาลที่ 5
ที่มาของภาพ: สุจิตต์, 2558: 251

จะเห็นได้ว่าพื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ได้กำหนดตำแหน่งการใช้งานทำหน้าที่ย่างต่าง ๆ ไว้แน่นอนด้วยแบบประเพณีการตั้งเมือง ความเชื่อทางสังคม วัฒนธรรม และความสำคัญของหน่วยงานที่จะเข้ามาสนับสนุนงานราชการ เรียกว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเมือง ที่มาพร้อมกับการตั้งของที่ราชการต่างๆ อยู่ในบริเวณเดียวกันใจกลาง เมืองเรียกว่า ย่านหลักเมือง ถือได้เป็นย่านที่เป็นพื้นที่สำคัญของเมืองเก่า ศาลหลักเมืองได้รับการบูรณะในสมัยร.5 และเป็นที่พักการบูชาของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ที่ทรงเสด็จมาเยือนเมืองนครราชสีมา เนื่องด้วยศาลหลักเมืองเป็นที่เคารพสักการะ คอยปกป้องรักษาเมือง ในสมัยก่อนชาวบ้านจะเดินทางด้วยเกวียน เมื่อผ่านหลักเมืองต้องกราบไหว้ให้ปลอดภัยไม่มีอุปสรรค เป็นที่ขอพรขอโชค เมื่อได้ผลสำเร็จก็จะมาถวายศาลหลักเมือง (นฤมล, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2558) เมื่อมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มีชุมชนอยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงจึงกลายเป็นจุดค้าขายของชุมชน กลายเป็นตลาดค้าขายในบริเวณหน้าวัดกลางเป็นจุดค้าขายของตลาดหลักเมือง และตลาดประตูผี ซึ่งเป็นที่รับสินค้าจอตเกวียนเดินทางขนส่งสินค้า ที่จะเข้ามาขายในเมืองทางประตูเมืองทิศใต้ วัดในเมืองเก่าทั้งหมด นอกจากใช้พื้นที่ศาสนาสถานยังใช้เป็นสถานที่เล่าเรียนของชาวเมืองโดยมีพระสงฆ์เป็นครู โรงเรียนแห่งแรกในมณฑลนครราชสีมา พ.ศ. 2442 คือโรงเรียนวัดกลาง (อรุณวรรณ, 2530: 363) ก่อนย้ายไปตั้งเป็นโรงเรียนแทนที่บริเวณที่ตั้งศาลากลางหลังเดิมเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนประจำมณฑลนครราชสีมา พ.ศ. 2461 พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในเขตวัดมาพร้อมกับสระน้ำ ที่มีก่อกำสร้างติดกับบริเวณวัดหรือภายในวัด สระน้ำวัดกลาง สระน้ำวัดบูรพ์ สระน้ำวัดพายัพ สระน้ำวัดอีสาน สระน้ำวัดบึง สระน้ำวัดสระแก้ว และสระน้ำที่สันนิษฐานว่าเป็นบริเวณศูนย์กลางชุมชนย่อยในเมือง (วีรพล, 2546: 111) เช่น สระวังที่อยู่ในบริเวณวังของเจ้าเมือง สระขวัญ สระบัว และสระทองกลาง (ภาพที่ 2) การใช้น้ำจากสระน้ำนอกจากใช้ในชีวิตประจำวัน สำหรับเก็บกักไว้ในยามฤดูแล้ง และสำหรับระบายน้ำให้กับเมืองตามแนวคิดสมัยโบราณเมื่อช่วงน้ำมาก สระน้ำจะช่วยรับน้ำแล้วมีการปล่อยน้ำออกจากเมืองไปทางน้ำหลักคือลำตะคองและทางที่ลุ่มต่ำคือห้วยทะเล และมีการใช้สระน้ำสำหรับพักผ่อนหย่อนใจของชาวเมืองในช่วงเทศกาลในสมัยก่อน (นฤมล, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2558)

กล่าวได้ว่าพื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมา ในสมัยรัชกาลที่ 5 ช่วงแรก จึงใช้สำหรับเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่ราชการดั้งเดิม ด้วยองค์ประกอบสำคัญ คือเป็นพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา ความเชื่อ และเป็นพื้นที่ที่มีเรื่องเล่าซึ่งเชื่อมโยงเข้ากับตัวตนของชุมชนหรือเฉพาะบุคคล (วิจิตร, 2550 อ้างใน ภัทร, 2552: 26) ดังนั้นบทบาทหน้าที่และการใช้งานของพื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมา มีความเกี่ยวข้องกันระหว่างการประกอบพิธีกับการใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นพื้นที่มาจากการวางตำแหน่งแห่งที่ในแบบประเพณี วัฒนธรรม ที่ยึดโยงกับวัด หลักเมือง และที่ทำการราชการ จะเห็นได้ว่าชาวเมืองได้อาศัยวัด พื้นที่ในวัด และสถานที่ราชการ เป็นที่รวมตัวกันเกิดเป็นพื้นที่ทางสังคม โดยใช้เป็นโรงเรียน ใช้เป็นที่ทำงาน ใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ลักษณะของพื้นที่สาธารณะในเมืองเก่าพบว่ายังถูกปิดล้อมอยู่ภายในอาณาเขตบริเวณภายในวัด สถานที่ราชการ แม้แต่สระน้ำส่วนใหญ่ที่ตั้งอยู่ภายในวัดหรือในขอบเขตวัด ในส่วนของตำแหน่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์พบว่าตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางเมืองเก่า ประกอบด้วย สถานที่ศักดิ์สิทธิ์เคารพสักการะของชาวเมืองคือ ศาลหลักเมือง วัดกลาง ศาลากลาง ตลาด โดยมีที่อยู่อาศัยตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ในเมืองเก่า คือ ที่อยู่อาศัยของเจ้าเมือง และข้าราชการที่ตั้งในบริเวณโรงทหาร

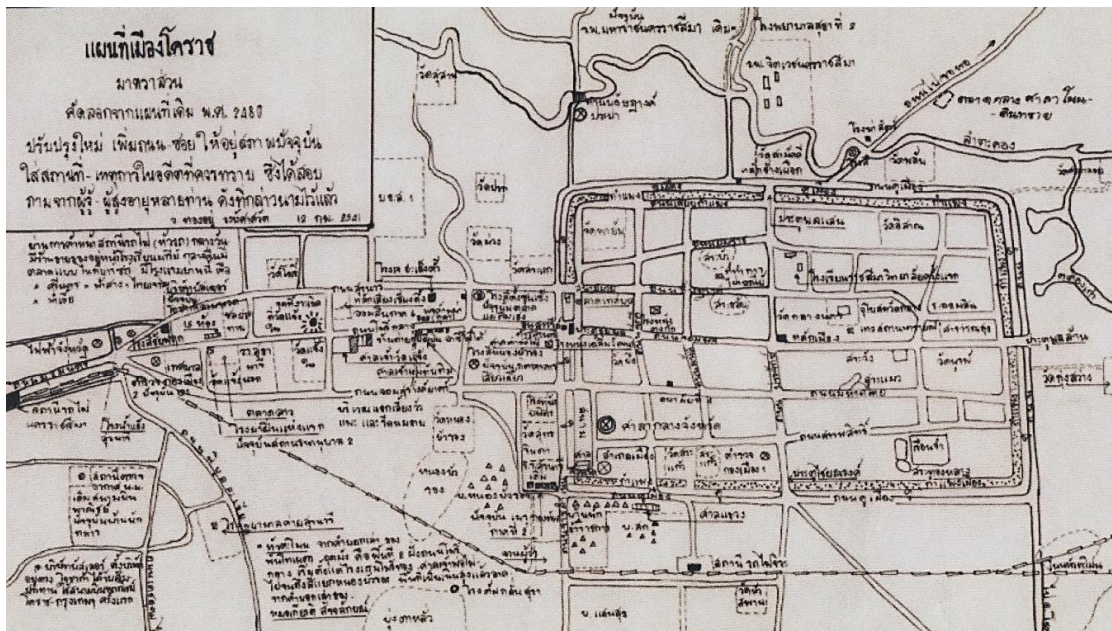

ภาพที่ 2 แสดงแผนที่แสดงหลักเมือง พื้นที่ราชการและสระน้ำในเมืองเก่านครราชสีมาในช่วง พ.ศ. 2411-2442
1.สระวัดกลาง 2.สระวัดอีสาน 3.สระวัดบึง 4.สระวัดพายัพ 5.สระวัดสระแก้ว 6.สระวัดบุรพ์ 7.สระขวัญ 8.สระบัว 9.สระวัง 10.สระทองกลาง 11.ศาลากลาง 12.วัง 13.โรงทหาร 14.กองตำรวจภูธร 15.หลักเมือง 16.ออฟฟิศไปรษณีย์

ช่วงที่ 2. ทางรถไฟนำมาสู่ความเจริญเชื่อมต่อกับเมืองเก่า (พ.ศ. 2443-พ.ศ. 2480)

การสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯมาถึงเมืองนครราชสีมาเมื่อ พ.ศ. 2443 ด้วยเหตุผลทางการเมืองการปกครองเป็นอันดับหนึ่ง เพราะฝรั่งเศสกำลังคุกคามภูมิภาคนี้อย่างรุนแรงและยังถือโอกาสเข้ามาแทรกแซงทางการเมือง นครราชสีมาด้วย ดังนั้นทางรถไฟสายนครราชสีมา เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงเป็นเส้นทางทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ในการลำเลียงกำลังทหารและเสบียงอาหารจากกรุงเทพฯ เพื่อลำเลียงต่อไปยังชายแดนตัวนอกเฉียงเหนือได้ทุกด้าน (เกื้อกุล, 2520: 59) จึงผลต่อที่ดีทางเศรษฐกิจของเมืองนครราชสีมา เกิดมีเส้นทางเกวียนที่เข้ามาเชื่อมกับทางรถไฟที่บริเวณ

สถานีรถไฟนครราชสีมา เพื่อนำสินค้าจากบริเวณรอบๆ ทางรถไฟมาป้อนรถไฟกันมากยิ่งขึ้น อีกทั้งในยุคสมัยนี้รัฐบาลสนับสนุนให้มีการสร้างถนนเพื่อการค้าขายเพิ่มขึ้น (อรุณวรรณ, 2530: 323) ได้แก่เส้นทางถนนสุรนารี ถนนโพธิ์กลาง ถนนจอมสุรางค์ยาตร์ ที่เป็นเส้นทางที่สามารถเชื่อมต่อกับเมืองเก่านครราชสีมาทางด้านทิศตะวันตกฝั่งประตูชุมพล พบว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพครั้งใหญ่ของเมืองนครราชสีมา และความหนาแน่นที่ได้ขยายตัวออกนอกกำแพงเมือง (นอกเขตเมืองเก่า) ไปตามแนวถนนโพธิ์กลาง ถนนสุรนารี ถนนจอมสุรางค์ยาตร์ ที่มุ่งไปยังสถานีรถไฟนครราชสีมา (ภาพที่ 3) ก่อให้เกิดเป็นย่านพาณิชย์กรรม โรงหนัง วัด ที่ทำการ โรงเรียน เพิ่มขึ้นริมกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกของเมือง ส่งผลให้เมืองเก่านครราชสีมากลายเป็นศูนย์กลางขนาดใหญ่ของภูมิภาค แสดงให้เห็นชัดว่าเมืองเก่านครราชสีมาได้ขยายตัวมาตามทิศทางของเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมต่อกับสถานีรถไฟนครราชสีมา

ภาพที่ 3 แสดงแผนที่เมืองโคราช พ.ศ. 2480 เส้นทางรถไฟจากสถานีรถไฟนครราชสีมาเชื่อมต่อกับ
เมืองเก่านครราชสีมา

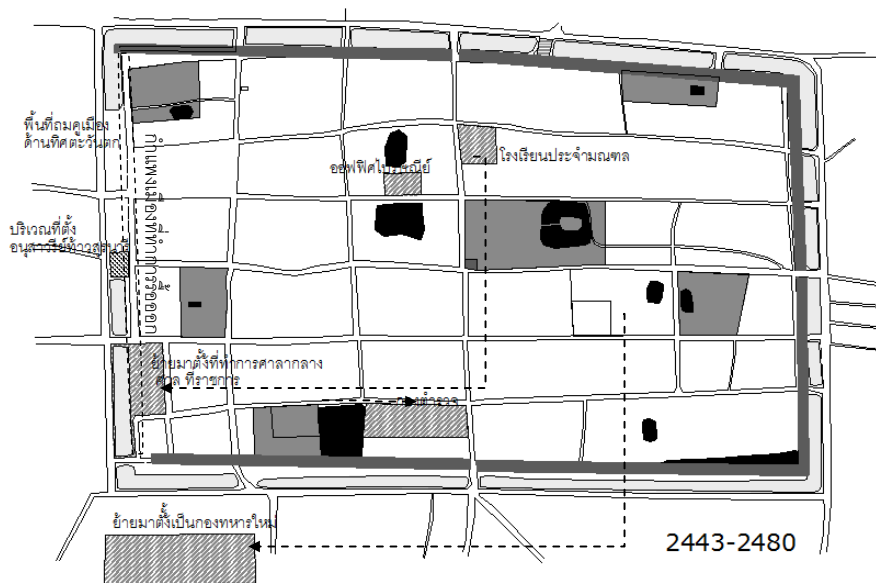
ที่มา: หอการค้าจังหวัดนครราชสีมา, 2543: 61

การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะหลังจากมีทางรถไฟมาถึงเมืองนครราชสีมา ในพ.ศ. 2443 เป็นปีที่สร้างทางรถไฟเสร็จจากกรุงเทพฯถึงนครราชสีมา ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองนครราชสีมา ใช้ทางพระราชดำเนินจากสถานีรถไฟไปประทับที่ค่ายพลับพลาที่ค่ายหลวง (อรุณวรรณ, 2530: 214) ใช้เส้นทางถนนเลียบบกำแพงเมืองฝั่งตะวันตกของเมืองเป็นเส้นทางพระราชดำเนินต่อมาคือถนนราชดำเนิน ทางรัฐบาลให้รื้อย้ายโรงทหารจากที่เดิม เพื่อมาตั้งกองกำลังทหารในที่แห่งใหม่บริเวณหนองบัว ทางทิศใต้นอกเขตเมืองนครราชสีมาในช่วงปี พ.ศ. 2446 และทำการย้ายหน่วยงานราชการเพื่อให้เป็นไปตามการจัดระบบการเมืองการปกครอง ที่มีการขยายอำนาจการปกครองเมืองนครราชสีมาที่มากขึ้น ทำให้ต้องย้ายศาลากลางจากที่เดิมมาตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองในพ.ศ. 2458 (ภัทร, 2552: 48) เป็นสถานที่ตั้งศาลาว่าการ

มณฑลนครราชสีมาจนถึงปัจจุบัน เป็นที่ตั้งของศาลมณฑล สโมสรเสือป่า โดยกำหนดให้มีสนามด้านหน้าอาคาร เป็นพื้นที่ว่างขนาดใหญ่สำหรับประกอบพระราชพิธีและกิจกรรมของเมืองสำหรับชาวเมืองอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ส่วนตำแหน่งที่ตั้งศาลากลางเดิมกลายเป็นโรงเรียนประจำมณฑลในพ.ศ. 2461 ต่อมาทำการย้ายไปที่แห่งสถานที่แห่งใหม่ อยู่ทางทิศใต้นอกเมืองหน้าค่ายสุรนารีปี พ.ศ. 2478 ในชื่อโรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย ส่วนที่ตั้งเดิมก็เปลี่ยนโรงเรียนเอกชนแทน

ด้วยเมืองนครราชสีมามีการคมนาคมทางรถไฟ ทำให้มีการขนส่งระหว่างส่วนกลางกับส่วนภูมิภาคสะดวกยิ่งขึ้น และมีกลุ่มพ่อค้าชาวจีนเข้ามาเป็นผู้ขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจหลักของเมืองนครราชสีมา นอกจากชาวจีนยังพบว่าชาวแขก ชาวลาว ชาวเขมร เข้ามายังพื้นที่นครราชสีมา เกิดการขยายตัวทางการค้าออกไปนอกเมืองแก่นนครราชสีมา ซึ่งนอกจากการคมนาคมที่สะดวกขึ้นแล้วส่งผลให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจหนาแน่นมากขึ้นเส้นทางเชื่อมกับทางรถไฟ เกิดพื้นที่กิจกรรมทางสังคม ที่เปลี่ยนจากศูนย์กลางเมืองดั้งเดิมบริเวณย่านหลักเมือง มาทางทิศตะวันตกของเมืองเป็นจุดรวมกิจกรรมใหม่ของเมือง บริเวณประตูชุมพล ความสำคัญของพื้นที่สาธารณะแห่งนี้จะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2476 ทางราชการมีการพิจารณาเสนอให้สร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีด้านหน้าประตูชุมพล (ภัทร, 2552: 65) ซึ่งเป็นวีรสตรีของชาวเมืองนครราชสีมา ทำการย้ายอัฐิของคุณหญิงโมที่บรรจุอยู่ในกุ๋วटकกลางมาบรรจุไว้ที่ฐานของอนุสาวรีย์ สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2477 และในปีเดียวกันทำการรื้อกำแพงเมืองบริเวณสุดท้ายตั้งแต่วัดพายัพมาจนจรดถนนมหาไชย (ภาพที่ 4) โดยเหลือเพียงประตูชุมพลและกำแพงเมืองเป็นแนวสั้นๆ เท่านั้น (สมเดช, 2543: 78 อ้างใน ภัทร, 2552: 65)

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่สาธารณะของเมืองในการมาถึงของทางรถไฟ ส่งผลต่อความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจของเมืองนครราชสีมาโดยเฉพาะเมืองเก่ามีการขยายตัวมาทางทิศตะวันตก เห็นได้จากการรื้อกำแพงเมืองด้านนี้ออกเป็นการแสดงออกทำลายขอบเขตในเมืองเก่ากับนอกเมืองออกจากกันอย่างชัดเจน และมีการเพิ่มพื้นที่สาธารณะให้กับเมืองเก่า ตามแนวกำแพงด้านทิศตะวันตก ได้แก่ สนามหน้าศาลาว่าการ และพื้นที่ตั้งอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี อีกทั้งการลดความสำคัญของย่านหลักเมืองซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลากลาง โรงทหาร มาอยู่ทางด้านทิศใต้ของเมือง

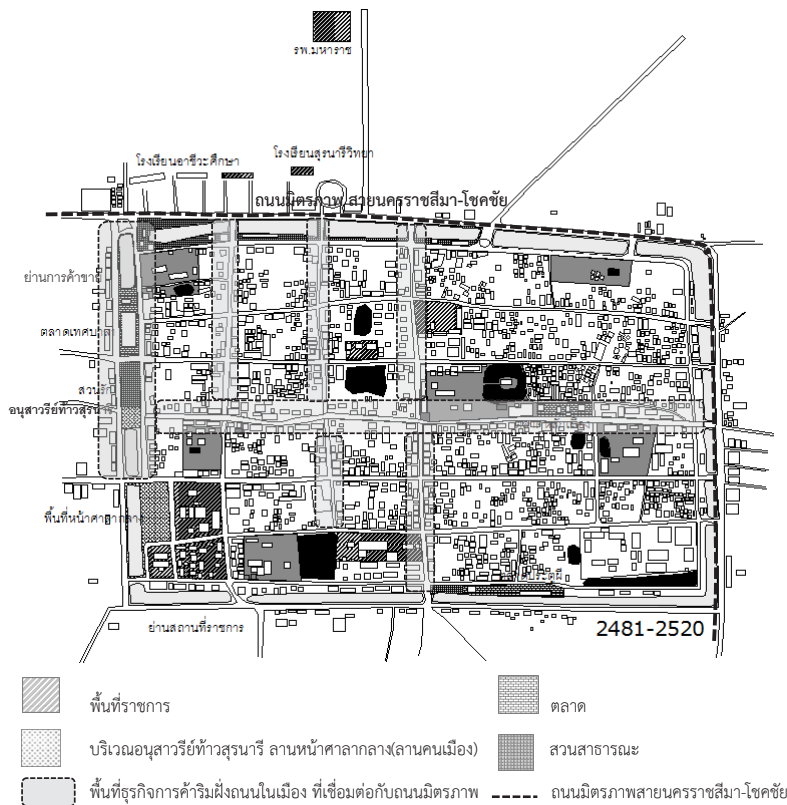
ภาพที่ 4 แสดงแผนที่การเปลี่ยนแปลงพื้นที่สาธารณะมาทิศตะวันตกช่วง พ.ศ. 2443-2480

ช่วงที่ 3. การพัฒนามาตรการด้วยถนนมิตรภาพนำไปสู่การใช้พื้นที่สาธารณะริมถนน (พ.ศ. 2481-2520)

หลังจากปรับปรุงทางกายภาพของเมืองเก่าครั้งสำคัญโดยการรื้อกำแพงเมือง และถมคูเมืองด้านทิศตะวันตกเพื่อสร้างตลาดเทศบาล 1 ในปี พ.ศ. 2497 ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ของเมือง พื้นที่จัดจ่ายซื้อของในเขตเมืองนครราชสีมา ทำให้ทำเลโดยรอบตลาดมีกิจกรรมการค้า ร้านขายสินค้า ขายทอง จุดจอตริล ตลอดจนแนวของถนนชุมพลและ ถนนราชดำเนินและต่อเนื่องไปยังถนนจอมพลที่โยงต่อไปในเมืองเก่านครราชสีมา ทำให้กลายเป็นพื้นที่ย่านพาณิชย์กรรมของเมืองนครราชสีมาที่สามารถรองรับทั้งคนในเมืองและอำเภออื่นๆ ซึ่งพื้นที่ว่างที่มาจากการถมคูเมือง เป็นส่วนพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างตลาดเทศบาล 1 กับอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีเป็นสวนสาธารณะของเมืองเก่า (สวนรัก) ในช่วงของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามมีโครงการที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงเมืองเก่า นครราชสีมา คือการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกด้วยการสร้างถนนมิตรภาพ โดยรัฐบาลไทยได้รับความช่วยเหลือทางเทคนิคและงบประมาณจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกา ที่เป็นเส้นทางเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่างสระบุรี-นครราชสีมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 ทำให้เกิดทางหลวงมาตรฐานสูงครั้งแรกในประเทศไทย (ภิญโญพันธุ์, 2558: 16) เหตุผลทางด้านความมั่นคงเป็นประเด็นสำคัญในการช่วยเหลือครั้งนี้ เพราะเป็นการช่วยเหลือไทยให้มีโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจคือ การขนส่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดถนน การสื่อสาร และพลังงาน ซึ่งโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ด้านการทหารเช่นกัน (อภิชาติ, 2556: 28) ถนนมิตรภาพเป็นถนนมาจากสระบุรีมาถึงเมืองนครราชสีมา ก่อนเข้าเมืองจะแยกซ้ายเพื่อไปจังหวัดขอนแก่น จากนั้นตรงมาผ่านด้านทิศเหนือของเมืองเก่า นครราชสีมา ผ่านประตูพลแสนของเมืองเก่านครราชสีมา จนถึงมุมกำแพงเมืองเก่าไปทางด้านทิศตะวันออกของเมืองเป็นทางถนนเลี้ยวขวาเพื่อไปอำเภอโชคชัย (ต่อมาเรียกว่าถนนนครราชสีมา-โชคชัย) การมาถึงของระบบขนส่งทางบกที่สะดวกรวดเร็วขึ้นกว่าแต่ก่อน ทำให้เมืองนครราชสีมาได้รับผลพลอยได้มหาศาล เป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการตามทิศทางของถนนมิตรภาพผ่านคือด้านทิศเหนือของเมือง ได้แก่ โรงเรียนสุรนารีวิทยา โรงเรียนอาชีวศึกษานครราชสีมา (วิทยาลัยอาชีวศึกษานครราชสีมาปัจจุบัน) โรงพยาบาลมหาราช โรงพยาบาลศูนย์ โรงแรม ทารกโดยสาร เป็นต้น และต่อมาช่วง พ.ศ. 2509-2519 เมืองนครราชสีมาเป็นเมืองมีการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและการค้า ผลมาจากการใช้พื้นที่เมืองเป็นสถานที่ส่งกองกำลังบำรุงทหารอเมริกันในสงครามเวียดนาม ทำให้เกิดธุรกิจด้านบริการ เช่น โรงแรม สถานเริงรมย์ ร้านอาหาร รถเช่า บ้านเช่ามีจำนวนมาก (ประพัฒน์, 2543: 186) กิจกรรมการค้าริมถนนสายสำคัญในเมืองเก่าเช่น ถนนราชดำเนิน ถนนชุมพล ถนนประจักษ์ ถนนจอมพล และอยู่นอกเมืองเช่น ถนนโพธิ์กลาง ถนนจอมสุรางค์ยาตร์ ถนนสุรนารี ความเจริญของเมืองที่ตามมาส่งผลต่อกิจกรรมของเมืองนครราชสีมาที่กระจายตัวมาทางฝั่งด้านทิศเหนือของเมืองเก่ามากขึ้น บทบาทของถนนมิตรภาพทำหน้าที่เป็นเส้นทางใหม่ที่นำคนจากกรุงเทพฯ และที่อื่นๆ มายังเมืองเก่านครราชสีมา และยังเชื่อมต่อกับจังหวัดอื่นๆในภาคอีสาน ทำให้ถนนในเมืองเก่าที่เชื่อมต่อกับถนนมิตรภาพก็มีการใช้งานมากขึ้น โดยเฉพาะถนนราชดำเนิน และถนนชุมพลเป็นที่เชื่อมโยงกับถนนมิตรภาพเพื่อเข้าสู่อนุสาวรีย์ย่าโม เปรียบได้ว่าเป็นถนนหน้าบ้านของเมืองเก่านครราชสีมา ถนนประจักษ์ที่เชื่อมกับถนนมิตรภาพเข้ามายังย่านหลักเมือง ดังนั้นถนนมิตรภาพเป็นอีกปัจจัยหนึ่งของการขยายความเจริญของเมืองนครราชสีมา (ภาพที่ 5)

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่สาธารณะในพื้นที่ตั้งของอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ซึ่งเป็นสถานที่เคารพสักการะของชาวเมืองและคนต่างถิ่น โดยการเปิดพื้นที่ด้านหน้ากว้างใหญ่เป็นวงเวียนรอบอนุสาวรีย์ ใช้เป็นพื้นที่รับเสด็จ จุดนัดพบ พื้นที่สวนสนาม ขบวนพาเหรด ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่ที่สุดที่รองรับวิถีชีวิตของคนเมืองที่ผู้คนเริ่มออกมาใช้พื้นที่สาธารณะมากขึ้น หรือเรียกได้ว่าเริ่มเป็นลานคนเมืองตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และนอกจากตลาดเทศบาล 1 ที่เป็นจุดศูนย์รวมการค้าขาย ดึงดูดผู้คนมาใช้พื้นที่สาธารณะในเขตเมืองฝั่งทิศตะวันตก ต่อมา

อีก 2 ปีด้วยอิทธิพลของถนนมิตรภาพ ทำให้สร้างตลาดเทศบาล 2 หรือตลาดหลักเมืองขึ้นในปี พ.ศ. 2499 มีสินค้าขายจำนวนมากเป็นตลาดสดขนาดใหญ่ตั้งอยู่บริเวณหลักเมือง ตั้งอยู่บริเวณหลักเมืองตั้งแต่ประตูด้านทิศตะวันตกของวัดกลางจนถึงศาลเจ้าพ่อหลักเมือง มีชื่อเรียกว่า ตลาดหลักเมืองถนนจอมพล มารองรับผู้คนที่มีทางทิศใต้ และทิศตะวันออกที่เข้ามาในเมืองและต่อมามีการเปลี่ยนแปลงตลาดไปสร้างใหม่ ในที่ราชพัสดุ จึงเรียกว่าตลาดราชพัสดุ ทำให้เมืองเกิดย่านการค้าขึ้นอีกแห่งในเมือง คือตลาดหลักเมืองและพื้นที่โดยรอบ หากแต่การใช้พื้นที่บริเวณเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต จากเดิมเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นวัด เป็นศาลหลักเมือง แต่เปลี่ยนเป็นพื้นที่ค้าขายของเมืองเก่า มาแทนที่ความหมายเดิม กลายเป็นย่านเพื่อการค้าขายสนับสนุนพื้นที่พาณิชยกรรมฝั่งทางทิศตะวันออกของเมืองเก่า

ภาพที่ 5 แสดงแผนที่การเปลี่ยนแปลงพื้นที่สาธารณะที่มาจากถนนมิตรภาพทางทิศเหนือของเมืองเก่านครราชสีมา
พ.ศ. 2510

ช่วงที่ 4. การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่าเป็นการใช้ประโยชน์ใหม่ (พ.ศ. 2521-ปัจจุบัน)

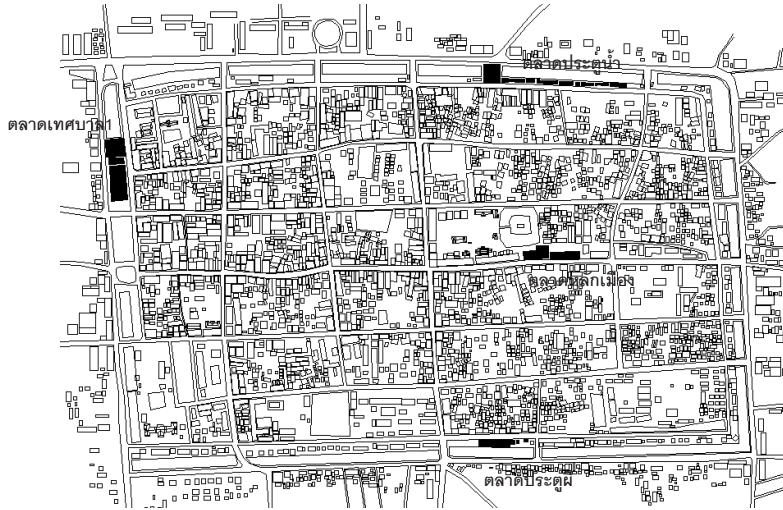
การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่าด้วยการเจริญเติบโตของเมืองเก่าเชื่อมต่อการคมนาคมภายนอกเมืองทำให้เทศบาลสร้างตลาดขึ้นใหม่ช่วง พ.ศ. 2526-2529 พบว่ามีตลาดประตูน้ำ รองรับการขยายตัวเมืองทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองและตลาดประตูผี (ตลาดเทศบาล 5) ตั้งอยู่ทางทิศใต้บริเวณประตูไชยณรงค์ (ภาพที่ 6) ต่อมาทางราชการทำการปรับปรุงเมืองด้วยแนวคิดเรื่องการทำสวนสาธารณะให้กับเมืองเพื่อความสวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยการปรับปรุงพื้นที่สาธารณะในเขตเมืองเก่า ในปี พ.ศ. 2525-2533 ทำการรื้อตลาดเทศบาล 1

เนื่องจากตลาดมีความทรุดโทรม มีความแออัด การวางของขายกีดขวางทางจราจร เพื่อปรับปรุงและก่อสร้างเป็นอนุสรณ์สถานวีรกรรมท้าวสุรนารี (เทศบาลนครนครราชสีมา, 2548: 133) (ภาพที่ 7) ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงพื้นที่สาธารณะเพื่อการใช้ประโยชน์ใหม่ จากตลาดกลายเป็นลานภูมิทัศน์ (ลานอนุสรณ์สถาน) ที่ส่งเสริมการเข้ามาใช้พื้นที่สาธารณะให้กับคนเมือง และการบูรณะและปรับปรุงกำแพงเมืองเก่า ที่มีร่องรอยเดิมที่เป็นซากโบราณซึ่งอยู่ถัดจากคูเมืองเข้ามาในเมืองในบริเวณริมคูเมืองถนนพลแสน ด้านทิศเหนือ โดยกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียน กำแพงเมืองนครราชสีมา เป็นโบราณสถานของชาติ การปรับปรุงเมืองภายใต้โครงการเมืองคุณย่น่าอยู่ พ.ศ. 2541 (เทศบาลนครราชสีมา, 2548: 143) โดยได้ริเริ่มแนวคิดปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์บริเวณคูเมือง ด้วยวิธีการรื้อย้ายอาคารที่ทำการและบ้านพักเจ้าหน้าที่ที่ตั้งอยู่ริมคูเมืองออกไปจากบริเวณทิศเหนือของเมืองเก่า และรื้อถอนอาคารบริเวณมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเก่า โดยการทุบรื้อตลาดเทศบาล 6 (ตลาดประตูน้ำ) ที่ตั้งอยู่คร่อมคูเมือง แล้วทำการปรับปรุงทางกายภาพสร้างกำแพงอิฐศิลปะแลงซันใหม่จำลองขึ้นในพื้นที่เดิม เพื่อสร้างขึ้นเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสวนสาธารณะริมคูเมือง เพื่อการรับรู้ในแง่ประวัติศาสตร์ให้กับคนรุ่นหลัง เข้ามาใช้พื้นที่และได้รับความรู้ไปพร้อมๆ กัน ทำให้พื้นที่สาธารณะริมคูเมืองได้รับการใส่ใจดูแลจากรัฐ (เทศบาล) เป็นส่วนหนึ่งของการทำเมืองให้มีชีวิตชีวา

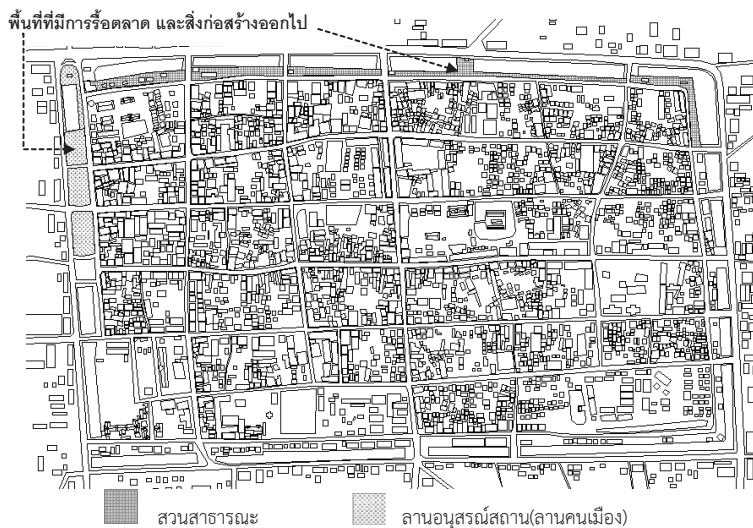
ในช่วงเวลาต่อมากระแสการทำเมืองให้สวยงาม ทำให้เทศบาลนครราชสีมาต้องการปรับปรุงพื้นที่สวนรักที่อยู่กับชาวเมืองมาตั้งแต่อดีต ซึ่งเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ออกกำลังกาย มีบ่อน้ำพุ น้ำพุและต้นไม้ให้ร่มเงาแก่คนเมือง ทางเทศบาลเพื่อสร้างให้พื้นที่เป็นสถานที่นันทนาการของเมือง (เชิดชัย, สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2558) และต้องการเน้นบริเวณอนุสาวรีย์ย่าโมให้เป็นแนวแกนที่ชัดเจนตลอดต่อเนื่อง วิธีการประกวดแนวคิดการจัดสวนและปรับปรุงภูมิทัศน์เมือง แล้วทำประชาพิจารณ์ให้ชาวเมืองมาลงคะแนน ได้แบบที่ชนะการประกวด จากนั้นส่งแบบไปให้ทางกรมศิลปากร ตรวจสอบ เพราะพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ ทางกรมศิลปากรแนะนำมาว่าควรรักษาแนวคิดความเป็นคูเมืองไว้ เพราะพื้นที่นี้ถูกถมคูเมืองไปแล้ว (เชิดชัย, สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2558) เมื่อแก้ไขแบบแล้วจึงดำเนินการก่อสร้าง แล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2548 ใช้งบประมาณทั้งสิ้น 77 ล้านบาท (ภัทร, 2552: 58) ในระยะแรกของกาเปิดใช้งาน ทางเทศบาลได้จ้างบริษัทเอกชนมาดูแลทำความสะอาดและความปลอดภัย มีการปิดพื้นที่ลานคนเมืองนี้ในตอน 5 ทุ่ม ยึดตามข้อบังคับสวนสาธารณะที่สามารถกำหนดช่วงเวลาปิดเปิดได้ เพื่อไม่ให้มีมิจฉาชีพและผู้ต้องหาเข้ามาอยู่บริเวณนี้ยามค่ำคืน แต่ปัจจุบันไม่มีการปิดตามเวลานั้นแล้ว (เชิดชัย, สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2558) การใช้พื้นที่บริเวณนี้จึงเป็นพื้นที่สาธารณะ ที่ไม่เพียงแต่เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวเมืองเท่านั้น แต่ยังก็แฝงให้ความรู้แก่ชาวเมืองและนักท่องเที่ยว ด้วยพิพิธภัณฑ์ในอาคารอนุสรณ์สถานวีรกรรมท้าวสุรนารีอีกด้วย จึงก่อให้เกิดเป็นพื้นที่กิจกรรมทางสังคมขนาดใหญ่ของเมืองเก่า ในการปรับปรุงเมืองให้สวยงามอีกด้านหนึ่งคือทางเทศบาลต้องการสร้างสัญลักษณ์ให้เมืองเก่าให้เป็นจุดหมายตาของคนต่างถิ่น ที่ผ่านเมืองนครราชสีมาทางถนนมิตรภาพ บริเวณหัวมุมถนนราชดำเนินและถนนชุมพลด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมือง ด้วยการสร้างศาลาทรงไทยไว้บนกำแพงเมืองที่สร้างจำลองขึ้นใหม่ (ภาพที่ 8)

การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่าเป็นการใช้ประโยชน์ใหม่ นับได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองเก่าจากเดิม โดยรัฐ (เทศบาล) สร้างเป็นสัญลักษณ์ให้คนรับรู้เอื้อให้คนท้องถิ่นและคนต่างถิ่นมาอยู่รู้ตำแหน่งแห่งที่ของตนเอง (ภิญญพันธุ์, 2558: 9) และเป็นการจะพบว่าการเปลี่ยนแปลงพื้นที่สาธารณะในทางกายภาพ ทำเมืองให้สวยงาม เพื่อให้สอดคล้องต่อวิถีชีวิตที่ทันสมัย แต่พบว่าในบางพื้นที่เป็นการคืนพื้นที่ให้คนเมืองใช้พื้นที่สาธารณะได้มากขึ้น เช่น การปรับปรุงพื้นที่ริมคูเมืองด้านทิศเหนือ และในบางพื้นที่เป็นการออกแบบจัดวางอย่างมีชีวิตในเมือง เช่น การปรับปรุงสวนรัก ให้เป็นลานแกรนิตขนาดใหญ่และสระน้ำพุเป็นประติกรรมกลางลานในแง่ของการจัดระเบียบให้เมือง มีความสวยงามด้วยภูมิสถาปัตยกรรมที่สร้างสรรค์ในพื้นที่ที่มีสร้างการดึงดูดของชาวเมืองและนักท่องเที่ยวได้ แต่ในแง่ของการเกิดกิจกรรมทางสังคมบนพื้นที่ ขาดความมีชีวิตชีวา ต้นไม้ร่มเงา และกิจกรรมสาธารณะ พบปะสังสรรค์ หายไป โดยทางเทศบาลพยายามจัดกิจกรรมสาธารณะให้กับชาวเมืองบนพื้นที่ลาน

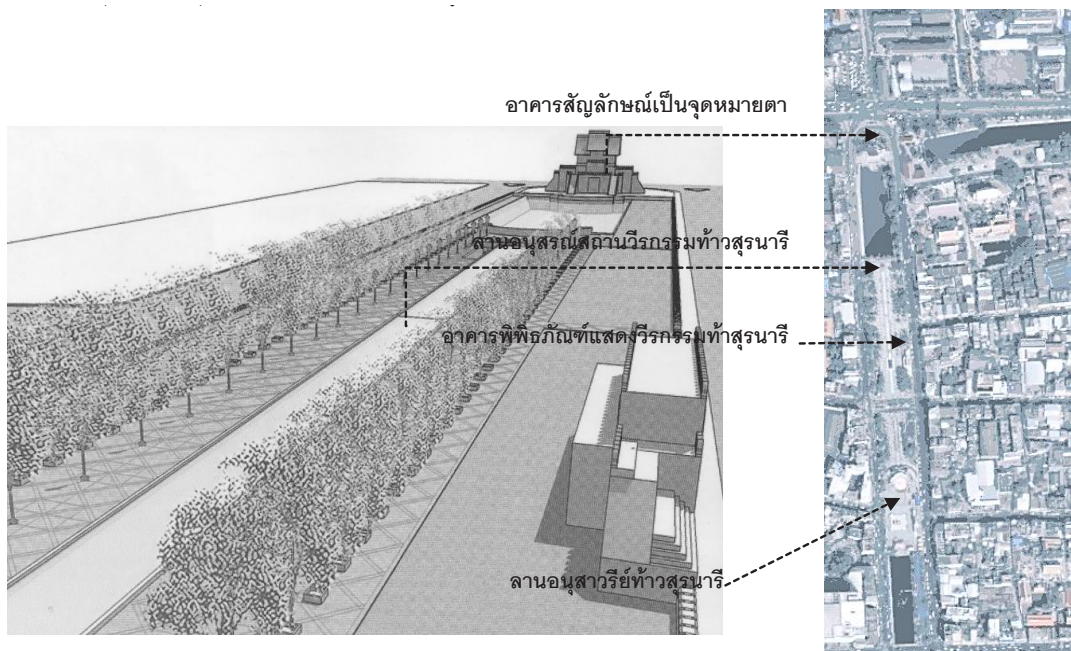
อนุสรณ์สถานแห่งเป็นเทศกาลงานต่างๆ เป็นครั้งเป็นคราว แต่พื้นที่แห่งนี้ไม่ได้สร้างสรรค์ไว้ให้รองรับกับชีวิตประจำวันของชาวเมืองอย่างเหมาะสม เพราะการออกแบบเมืองที่คำนึงถึงการใช้สอยในชีวิตประจำวันอย่างแท้จริง จะทำให้ผู้คนใช้พื้นที่สาธารณะอยู่ตลอดเวลา (สุธาริน, 2541: 177) ทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นข้อพิจารณาที่ทางการใช้ดำเนินการปรับปรุงพื้นที่ เพื่อหวังว่าความสวยงามที่สร้างขึ้นใหม่จะมาแทนพื้นที่สาธารณะของเดิม ซึ่งอาจจะสวนทางกับวิถีชีวิตของชาวเมืองที่แท้จริง ซึ่งต้องการความเข้าใจอย่างมากในเรื่องการใช้งานของพื้นที่สาธารณะในเมืองกับรูปแบบทางกายภาพของพื้นที่สาธารณะที่ดีและเหมาะสมกับเมืองเก่า

ภาพที่ 6 แสดงแผนที่เมืองเก่านครราชสีมา พ.ศ. 2529 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของตลาดเทศบาล 1
ตลาดประตูน้ำ ตลาดหลักเมือง ตลาดประตูผี

ภาพที่ 7 แสดงแผนที่เมืองเก่านครราชสีมา พ.ศ. 2545 พื้นที่สาธารณะที่เพิ่มขึ้นหลังจากการรื้อตลาดเทศบาล 1
และรื้อตลาดประตูน้ำเพื่อปรับปรุงเป็นลานอนุสรณ์สถานและสวนสาธารณะริมน้ำเมือง

ภาพที่ 8 แสดงผลงานแบบที่ชนะการประกวดปรับปรุงพื้นที่
และแสดงภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2557 บริเวณลานอนุสรณ์สถานที่ได้รับการปรับปรุงแล้ว
ที่มา: (ซ้าย) เทศบาลนครนครราชสีมา, 2548: 137

วิเคราะห์ผล

1. การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะสู่แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

การใช้พื้นที่สาธารณะของเมืองเก่านครราชสีมามีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่พ.ศ. 2411 ถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) จากแผนที่เมืองเก่านครราชสีมา ในสมัยรัชกาลที่ 5 พบว่า เมืองเก่านครราชสีมาอยู่ภายในขอบเขตกำแพงเมือง ล้อมรอบ ตามรูปแบบการวางผังเมือง ซึ่งต้องการเป็นการปิดล้อมพื้นที่ของเมือง โดยมีประตูเมืองทั้ง 4 ทิศทาง เพื่อควบคุมผู้คนผ่านเข้าออก และภายในเมืองเก่านครราชสีมา มีการใช้พื้นที่สาธารณะภายในขอบเขตของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตามแบบประเพณี โดยการปิดล้อมตำแหน่งพื้นที่นั้นๆ ไว้ (Carmona and Tiesdell, 2007: 61) เป็นพื้นที่วัดกลาง พื้นที่หลักเมือง ซึ่งที่ตั้งอยู่จุดศูนย์กลางของเมืองเก่า แล้ววางตำแหน่งของพื้นที่วัดอื่นๆ ทั้ง 5 วัดไปตามทิศทั้ง 4 ภายในเมือง และมีการปิดล้อมให้ใช้พื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่ราชการ เช่น พื้นที่ศาลาว่าการ โรงพยาบาล ในตำแหน่งรอบๆ ศูนย์กลางเมือง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการใช้พื้นที่สาธารณะของ Zucker ที่กล่าวถึงการใช้พื้นที่สาธารณะยุคแรกๆ มีลักษณะเป็นสถาบัน เป็นแบบแผนประเพณีเกิดจากการสร้างเมืองและการวางผังเมือง (Zucker, 1959: 75-111 อ้างใน กาญจน์, 2550: 24) จะเห็นได้ว่าการใช้พื้นที่สาธารณะของเมืองเก่านครราชสีมาในช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2442) เป็นไปตามเพื่อประโยชน์ใช้งานตามความเชื่อประเพณี การเมืองการปกครองที่มาจากสถาบัน ต่อมาในช่วงที่ 2-3 (พ.ศ. 2443-พ.ศ. 2520) ความต้องการใช้พื้นที่สาธารณะของเมืองเก่าเปลี่ยนไป เพื่อรองรับความเจริญเติบโตของเมืองและกิจกรรมด้านการค้า ไปในทิศทางที่เชื่อมต่อกับเส้นทางไปสถานีรถไฟนครราชสีมา ที่ตั้งอยู่นอกเขตเมืองเก่า และต่อมา มีการสร้างถนนมิตรภาพจากกรุงเทพฯ มายังเมืองนครราชสีมา ยิ่งทำให้การเดินทางและการขนส่งสะดวกขึ้น การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะที่เห็นได้จากการทุบกำแพงเมืองและถมคูเมืองเก่าด้านทิศ

ตะวันตกเพื่อขยายพื้นที่สาธารณะเป็นที่ว่างที่ไม่มีการปิดล้อมสำหรับใช้เป็นตลาดค้าขายขึ้น สอดคล้องกับการใช้พื้นที่ว่างของเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้เพื่อใช้เป็นศาลาว่าการ ศาล สถานที่ราชการอื่นๆ บริเวณนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพื้นที่ของความเป็นสถาบันทางการเมือง การปกครองที่ชัดเจน สามารถอธิบายได้จากแนวคิดของ Zucker ที่ว่าการสร้างพื้นที่สาธารณะในแบบประเพณีเน้นเพื่อความงาม สัญลักษณ์ และมุ่งสร้างสถาบันเมือง (Zucker, 1959 อ้างใน ธีรวิวัฒน์, 2555: 7) การสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี บริเวณประตูชุมพลทิศตะวันตก ก็เป็นสัญลักษณ์ให้กับเมืองเก่าตามแนวคิดนี้และถือได้ว่าเป็นพื้นที่สาธารณะที่กลายเป็นศูนย์กลางเมืองแห่งใหม่อีกด้วย ต่อมาภายหลังเรียกพื้นที่นี้ว่าลานย่าโม เป็นพื้นที่สำคัญของเมืองเก่าที่เกิดกิจกรรมสันตนาการผสมผสานร่วมกัน รวมถึงสร้างโอกาสให้ผู้คนเข้าใช้ชีวิตเมือง (Gehl, 2010 อ้างใน ศรีสุเมธ (ผู้แปล), 2559: 75) และในช่วงที่ 4 (พ.ศ. 2521-ปัจจุบัน) เป็นช่วงสุดท้ายของการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะที่เป็นแบบสมัยใหม่ ดังแนวคิดของ Carmona and Tiesdell ที่กล่าวถึงพื้นที่สาธารณะแบบสมัยใหม่ จะถูก (สร้าง) ประกอบขึ้นอย่างอิสระ ไม่มีกรอบตายตัว หรือเป็นพื้นที่จัดแสดงงานในเมืองเป็นการชั่วคราว มาในรูปแบบการจัดงานในพื้นที่เพื่อสร้างเกิดปรากฏการณ์ (Carmona and Tiesdell, 2007: 61) ด้วยอิทธิพลของถนนหนทางที่เกิดขึ้นใหม่ สะดวกต่อการเข้าถึงพื้นที่สาธารณะได้มากขึ้น ขณะเดียวกันการใช้พื้นที่สาธารณะก็ไม่ต้องมีการปิดล้อมหรือกั้นขอบเขตพื้นที่แยกขาดจากทางสัญจร สอดคล้องกับแนวคิดของ Madanipour ที่ว่าพื้นที่สาธารณะที่เกิดขึ้นใหม่จะถูกกำหนดโดยรถยนต์ (Madanipour, 2010: 238) และเป็นพื้นที่ที่เปิดให้ทุกคนเข้าถึงและเข้าร่วมกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นได้ (สุธาริน, 2541: 171) ผลที่เกิดขึ้นนี้ทำให้ การใช้พื้นที่สาธารณะแบบใหม่ของเมืองเก่านครราชสีมา จึงมีลักษณะยืดหยุ่นต่อรูปแบบการใช้งานบนพื้นที่มากขึ้น และกิจกรรมทางสังคมที่ใช้พื้นที่สาธารณะจะสร้างทางเลือก โอกาสและประสบการณ์ใหม่ๆ ให้กับผู้ใช้งาน สร้างปรากฏการณ์ขึ้นในเมืองเก่ามากกว่ากิจกรรมที่ทำเป็นประจำที่ใช้งานตามปกติ (ภาพที่ 9) สนองตอบต่อสังคมและวัฒนธรรมเมืองที่มีความเป็นสมัยใหม่ ที่เปลี่ยนไปแล้วจากอดีตในการใช้พื้นที่สาธารณะประกอบกิจกรรม

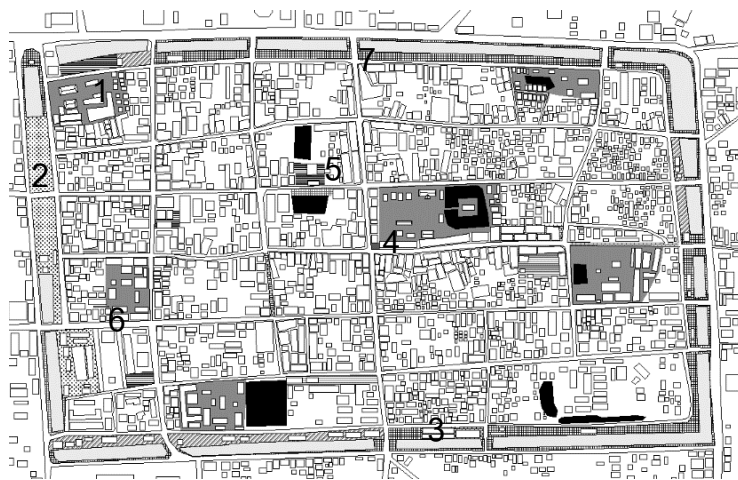
จะเห็นได้ว่าการใช้พื้นที่สาธารณะในปัจจุบันแม้ว่าจะมีความหลากหลายในรูปแบบการใช้งาน แต่ก็ถูกกำกับโดยรัฐ (จังหวัดหรือเทศบาล) แต่ก็เอื้อให้ประชาชน กลุ่มสังคม เครือข่าย สร้างสรรค์กิจกรรมบนพื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมามากขึ้นเป็นลำดับ ส่งผลให้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมามีชีวิตชีวา นำเข้ามาใช้งานในฐานะผู้ชม หรือ ผู้ร่วมกิจกรรม

ภาพที่ 9 แสดงปรากฏการณ์แปลงร่างของพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ที่เปลี่ยนจากพื้นที่ถนนเป็นสระเล่นน้ำขนาดใหญ่ในงานสงกรานต์ปี 2558

2. องค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะในเขตเมืองเก่านครราชสีมา

พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมาองค์ประกอบที่สำคัญ บางส่วนเกิดขึ้นมากับเมืองนครราชสีมาและบางส่วนเกิดขึ้นจากการพัฒนาเมือง เมื่อพิจารณาเฉพาะ พื้นที่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงและใช้พื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆ คือ พื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการใช้งานในเมืองเก่านครราชสีมาที่เป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบของเมือง ดังนั้นจึงเรียกว่า องค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมา ประกอบด้วย 7 ประเภท คือ 1) ลานวัด 2) ลานคนเมือง ได้แก่ ลานย่าโม ลานอเนกประสงค์ศาลากลาง ลานกีฬาและออกกำลังกาย 3) ตลาด 4) พื้นที่ทางศาสนสถาน ได้แก่ ศาลหลักเมือง ศาลเจ้า 5) ที่ว่าง ได้แก่ พื้นที่จอดรถ พื้นที่หน้าที่ทำการของราชการ/เอกชน 6) ถนนและฟุตบาท 7) สระน้ำ คูเมืองและสวนสาธารณะ (ภาพที่ 10)

ภาพที่ 10 แสดงองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะในเมืองเก่า ทั้ง 7 ประเภท

2.1 ลานวัด จะอยู่ภายในวัดทั้งหมด 6 วัดได้แก่ วัดพระนารายณ์ วัดอีสาน วัดพายัพ วัดบูรพ์ วัดสระแก้ว และวัดบึง ลานวัดจะมีขนาดใหญ่เล็กต่างกันไป โดยมีวัดที่เป็นศูนย์กลางของเมืองเก่านครราชสีมาคือ วัดพระนารายณ์ เป็นวัดเก่าแก่สร้างมาพร้อมกับการสร้างเมืองในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อพิจารณาจากตำแหน่งของลานวัด (ที่อยู่ภายในวัด) ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะของเมืองประเภทหนึ่งพบว่า เป็นพื้นที่สาธารณะขนาดค่อนข้างใหญ่ที่มีรั้ววัดล้อมขอบเขตไว้ และตั้งอยู่กระจายทั่วเมืองเก่าและมีขนาดพื้นที่ว่างกว้างขวางในเมืองเก่านครราชสีมา

2.2 ลานคนเมือง แบ่งเป็น 3 ส่วนคือ 1) ลานย่าโม 2) ลานน้ำพุ (หน้าพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติวิทยา) 3) ลานอเนกประสงค์ศาลากลาง ลานคนเมืองในเมืองเก่านครราชสีมาทั้ง 3 ส่วน จัดว่าเป็นลานพลาซ่าของเมืองที่มีขนาดใหญ่ของเมือง ได้แก่ บริเวณลานย่าโมหรือด้านหน้าประตูชุมพล ซึ่งเป็นพื้นที่ตรงตำแหน่งของประตูเมืองด้านทิศตะวันตก เป็นสถานที่ประดิษฐานอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (ย่าโม) ตั้งแต่ พ.ศ. 2480 ลานอเนกประสงค์ศาลากลางเป็นพื้นที่สาธารณะที่ใช้งานพลัดเปลี่ยนหมุนเวียนตลอดทั้งปีของเมืองนครราชสีมา เช่น ใช้เป็นสนามกีฬาแข่งขันฟุตบอลรายการสำคัญๆ (เชิดชัย, สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2558) ใช้จัดงานฉลองชัยชนะท้าวสุรนารีงานกาชาด (งานโรงพยาบาลมหาราช) งานเทศกาลลอยกระทง ประเพณีแห่เทียนพรรษา ต่อมามีการปรับปรุงพื้นที่

หน้าศาลากลางเพื่อรองรับการใช้งานอเนกประสงค์ เช่น งานแสดงสินค้า งานประเพณีต่างๆ ของเมือง และที่จอดรถลานกีฬาและออกกำลังกาย เป็นพื้นที่สาธารณะริมคูเมืองของเขตเมืองเก่านครราชสีมา ด้านทิศเหนือ ด้านทิศใต้ และด้านทิศตะวันออก ถือได้ว่าเป็นพื้นที่สันหนากการของคนเมืองมาตั้งแต่หลังมีการรื้อกำแพงเมืองออกไปในปี พ.ศ. 2489 เพราะเป็นพื้นที่ว่างระหว่างคูเมืองกับถนนในเขตเมืองเก่า

2.3 ตลาด เป็นพื้นที่สาธารณะที่แสดงออกถึงตัวตนของเมืองอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะตลาดในเมืองเก่านครราชสีมา ตลาดถาวร ได้แก่ ตลาดเทศบาล 1 ตลาดหลักเมือง ตลาดประตูผี และอีก 2 แห่งที่เป็นตลาดชั่วคราว ได้แก่ ตลาดไนท์บาร์ชา ตลาดไนท์ดับบุรพ์

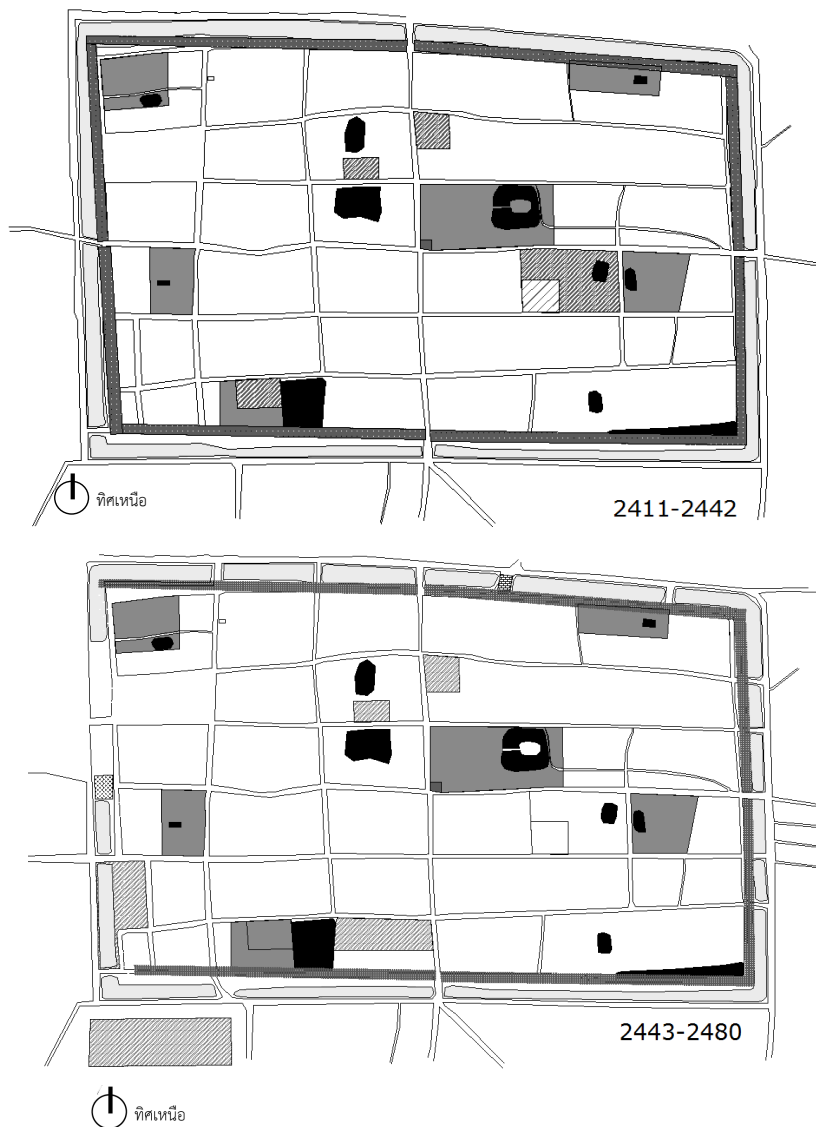
2.4 พื้นที่ทางศาสนสถาน ได้แก่ ศาลหลักเมือง ศาลเจ้าบุญไพศาล พื้นที่ทางศาสนสถาน คือ พื้นที่สาธารณะที่ไว้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สิ่งเคารพนับถือบูชา ได้แก่ ศาลหลักเมือง เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่ใจกลางเมือง ศาลสมเด็จพระนารายณ์ เรียกว่า หอนารายณ์ ตั้งอยู่บนเนินดิน ริมสระน้ำด้านทิศใต้ของวัดกลาง (วัดพระนารายณ์) ศาลเจ้าพ่อช้างเผือกเดิมตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของประตูเมืองคือประตูพลแสนหรือประตูน้ำ โดยเสาหลักที่ใช้ผูกช้างเผือกนั้นเดิมอยู่ริมถนนข้างคูเมืองต่อมาภายหลังมีการขยายถนนมิตรภาพให้กว้างขึ้น จึงต้องถอนเสาดังกล่าวย้ายมาไว้บริเวณที่เป็นศาลเจ้าพ่อช้างเผือกในปัจจุบัน พื้นที่โดยรอบติดกับสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของเมือง ศาลเจ้าบุญไพศาลเป็นศาลเจ้าของคนไทยเชื้อสายจีนในเมืองนครราชสีมาอยู่ในพื้นที่ย่านการค้าของคนจีนอยู่ใจกลางเมืองบนถนนจอมพล ศาลเจ้าพ่อไฟเป็นศาลเจ้าจีนขนาดเล็กตั้งอยู่ด้านหน้าอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี หันหน้าไปทางอนุสาวรีย์ มีทางเข้าด้านหน้า และมีพื้นที่กราบไหว้ทำพิธีเฉพาะด้านหน้าและด้านใน

2.5 ที่ว่าง ได้แก่ พื้นที่จอดรถ เป็นที่ว่างของเมืองเก่านครราชสีมา เป็นที่ว่างที่มีอาณาเขตบริเวณชัดเจน มีศักยภาพด้วยตำแหน่งที่ตั้งในย่านใจกลางเมือง มีการใช้งานเพื่อสาธารณะซึ่งเป็นพื้นที่ของรัฐและเอกชน ได้แก่ ที่จอดรถของที่ทำกาารไปรษณีย์ ที่จอดรถห้างสรรพสินค้าคลังพลาซ่า ที่จอดรถลานยาโม ที่จอดรถหน้าศาลากลาง ที่จอดรถทำการอำเภอเมือง ที่จอดรถหน้าหอประชุม ที่จอดรถในวัด หลังโรงแรมเคอาร์ ในย่านวังเก่า ริมวัดพายัพ และรวมถึงพื้นที่หน้าอาคารที่ใช้งานของสาธารณะทั่วไป

2.6 ถนนและฟุตบอล ถนนจัดได้ว่าเป็นพื้นที่สาธารณะที่สำคัญของเมือง ถนนสายสำคัญของเขตเมืองเก่านครราชสีมา ชื่อถนนในเมืองนครราชสีมา มาจากเป็นชื่อเจ้านายรุ่นใหม่ๆ สมัยรัชกาลที่ 4 กับรัชกาลที่ 5 ได้แก่ ถนนสรรพสิทธิ์ ถนนอัษฎางค์ ถนนประจักษ์ ชื่อข้าราชการผู้ใหญ่ ได้แก่ ถนนมหาไทย ถนนยมราช ถนนจักรี ถนนจอมพล มาจากชื่อความเป็นสิริมงคล ได้แก่ ถนนไชยณรงค์ ถนนกุดั่น ถนนมนัส ถนนโพธิ์กลาง มาจากชื่อทรงเสด็จพระราชดำเนินผ่าน ได้แก่ ถนนราชดำเนิน

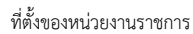
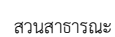
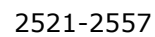
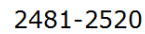
2.7 สระน้ำ คูเมืองและสวนสาธารณะ สระน้ำโบราณสมัยก่อนที่มีการขุดสระเพื่อเก็บกักน้ำยามฤดูแล้ง ซึ่งมีลักษณะของสระอยู่ 2 แบบคือแบบแรกเป็นสระน้ำประจำเมือง ได้แก่ สระแก้ว สระขวัญ สระบัว สระทองหลาง สระพิเรนทร์ และสระน้ำในวัดประจำเมืองได้แก่ สระของวัด สระน้ำเป็นพื้นที่สาธารณะที่ใช้สำหรับชีวิตประจำวัน ต่อมาใช้เป็นพื้นที่สันหนากการของเมือง

3. การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะในเขตเมืองเก่านครราชสีมา จาก 4 ช่วงเวลา

สัญลักษณ์แทนความหมายของแผนที่ทั้ง 4 ช่วงเวลา

	ลานวัด		แนวกำแพงเมืองเก่า
	ศาลหลักเมือง ศาลเจ้า		ที่ตั้งของวัง
	สระน้ำ		ถ.มิตรภาพสายนครราชสีมา-โชคชัย
	คูเมือง		ถ.ภายในเมืองเก่า

องค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะเป็นสิ่งที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่า นครราชสีมาได้ เนื่องจากบทบาท หน้าที่ใช้งานขององค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะแต่ละส่วนมีการเปลี่ยนแปลงไปตาม ความต้องการการใช้พื้นที่ เพื่อสนองนโยบายของรัฐ ความต้องการปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อตอบสนองนโยบายใหม่ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศักยภาพและข้อจำกัดของพื้นที่ใช้งานที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามเมื่อองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะเปลี่ยนไปย่อมส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะตามมา

การวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะเป็นการพิจารณาถึงการปรากฏตัวของพื้นที่ใช้งานจากแผนที่ที่ปรากฏพื้นที่สาธารณะ ในช่วงเวลาที่ศึกษา 4 ช่วงเวลา โดยนำมาแสดงการเปรียบเทียบองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะทั้ง 4 ช่วง ตั้งแต่ ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2411-2442, ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2443-2480, ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2481-2520 จนถึงช่วงที่ 4 พ.ศ. 2521-2557 โดยพบว่า องค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะในช่วงที่ 1-2 ประกอบด้วย ลานวัด ศาลหลักเมือง สระน้ำ ถนน และลานคนเมือง (พื้นที่หน้าศาลากลาง) ต่อมาองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะเพิ่มขึ้นในช่วงที่ 3-4 ประกอบด้วย ลานวัด ศาลหลักเมือง สระน้ำ ถนน ลานคนเมือง ตลาด ที่จอดรถ จึงเห็นได้ว่าในช่วงเวลาที่ศึกษานั้นพบว่าองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะเปลี่ยนแปลง ซึ่งผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมา มีการเปลี่ยนแปลงใน 3 ประเด็น คือ 1) ตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่สาธารณะ 2) ขนาดของพื้นที่สาธารณะ 3) การเข้าถึงได้ในองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะ อธิบายได้ว่า

ตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่สาธารณะ พบว่าการเปลี่ยนแปลงมาจากความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งที่ตั้งกับกิจกรรมการใช้งานขององค์ประกอบพื้นที่สาธารณะนั้น ได้แก่ 1) ลานคนเมือง เช่นบริเวณด้านทิศตะวันตกของเมืองเก่าเป็นตำแหน่งของตลาดเทศบาล1ได้เปลี่ยนเป็นลานอนุสรณ์สถาน (ลานคนเมือง) เท่ากับว่าลานคนเมืองมีความสำคัญมากขึ้นบริเวณทางด้านทิศตะวันตกเป็นต้นมา และบริเวณด้านทิศเหนือของเมืองเก่า เป็นตำแหน่งของตลาดประตูน้ำ ต่อมาพัฒนาพื้นที่ริมคูเมืองเปลี่ยนเป็นสวนสาธารณะริมคูเมือง 2) ตลาด มีการใช้พื้นที่สาธารณะบนถนนมนัสช่วงเวลาย่นค้ำเป็นตลาดไนท์บาซาร์ และถนนจอมพลหน้าวัดบูรพ์เป็นตลาดไนท์วัดบูรพ์

ขนาดของพื้นที่สาธารณะ พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงขนาดพื้นที่ด้วยการใช้งานที่ลดลง และการใช้งานที่เปลี่ยนประเภทไปจากเดิม ได้แก่ 1) ลานคนเมือง เช่น บริเวณด้านทิศตะวันตก คือพื้นที่สนามหน้าศาลากลางของจังหวัดที่มีขนาดที่ลดลงไปการใช้งานที่เดิมเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมของจังหวัด จุดศูนย์รวมงานประเพณีต่างๆ ต่อมาเปลี่ยนเป็นใช้เป็นพื้นที่งานรัฐพิธี งานออกร้านงานกาชาดที่จัดโดยจังหวัด ส่วนงานที่จัดโดยเทศบาลนครนครราชสีมาจะย้ายไปจัดลานย่าโมแทน ทำให้พื้นที่บริเวณหน้าศาลากลางขนาดลดลงแล้วปรับใช้เป็น หอนาฬิกา ลานนั่งเล่น และที่จอดรถ 2) ลานวัด เช่น บริเวณภายในวัดบึง วัดกลาง วัดสระแก้ว วัดบูรพ์ จากเดิมเป็นที่ว่างรองรับกิจกรรมทางศาสนา ปัจจุบันมีขนาดพื้นที่ว่างโล่งลดลง กลายเป็นที่จอดรถของคนมาวัด ที่จอดรถมาเที่ยว ที่จอดรถรับส่งนักเรียน ที่จอดรถพ่อค้าแม่ค้า

การเข้าถึงได้ในองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะ พบว่าพื้นที่สาธารณะแต่ละองค์ประกอบสามารถเข้าถึงได้มากขึ้น ได้แก่ ลานคนเมือง (ลานอนุสรณ์สถาน) สระน้ำ ตลาด ที่จอดรถ อยู่บริเวณด้านทิศเหนือของเมืองเก่า การเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการเชื่อมต่อขององค์ประกอบดังกล่าวกับถนนมิตรภาพ ทำให้ถนนมีความสำคัญมาก คือ ถนนราชดำเนิน ถนนชุมพล ซึ่งถือเป็นถนนหน้าย่าโมเข้าสู่เมืองเก่า ทำให้พื้นที่สาธารณะที่มีถนนสำคัญผ่าน ส่งผลต่อการขยายตัวของพื้นที่สาธารณะนั้นมากขึ้น เกิดย่านการค้าบริเวณสองฝั่งถนน ในทางกลับกันเมื่อไม่มีการเชื่อมจากถนนหรือการเข้าถึง ได้น้อยลงย่อมทำให้การใช้งานลดลง เช่น สระแก้ว สระขวัญ มีอาคารสร้างประชิดโดยรอบสระ หรือมีการกั้นรั้วก็ทำให้มีการใช้งานลดลงโดยปริยาย

บทสรุป

พื้นที่สาธารณะมีความสำคัญต่อเมืองเก่านครราชสีมา แสดงให้เห็นถึงการใช้ชีวิตประกอบกิจกรรมเชิงสังคม ที่ถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ใช้งานที่มีต่อเมือง งานบทความวิจัยฉบับนี้ต้องการทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมา โดยอาศัยหลักฐานที่ปรากฏตัวเมืองเก่านครราชสีมา จากแผนที่เก่า ภาพถ่ายทางอากาศ ร่วมกับการสัมภาษณ์ผู้มีประสบการณ์ต่อเมืองเก่านครราชสีมา โดยแบ่งเป็น 4 ช่วงเวลา เริ่มต้นในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2411-ปัจจุบัน) แล้วนำมาเปรียบเทียบในแต่ละช่วงเวลา จากองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะที่จำแนกด้วยการใช้งาน 7 ประเภทได้แก่ 1) ลานวัด 2) ลานคนเมือง 3) ตลาด 4) ศาลหลักเมือง ศาลเจ้า 5) ที่จอดรถ 6) ถนน 7) สระน้ำ คูเมือง สวนสาธารณะ จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลง การใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมา เป็นการเปลี่ยนแปลงจากแบบแผนประเพณีไปเป็นแบบสมัยใหม่ โดยส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้งานขององค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะ

ดังนั้นสรุปว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่านครราชสีมา คือ การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ Madanipour ที่ให้ทัศนะว่า การเปลี่ยนแปลงพื้นที่สาธารณะขึ้นอยู่กับระดับของการเปลี่ยนแปลงที่มาจากการเมือง เศรษฐกิจ และพลังทางวัฒนธรรม (Madanipour, 2010: 237) ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่มีความสำคัญเป็นต้นกำเนิดที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์การใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่าตามมา และเป็นปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่สาธารณะของเมืองเก่า ทั้งนี้ได้สอดคล้องกับ บริบทเฉพาะของเมืองเก่านครราชสีมา ซึ่งอธิบายได้ดังนี้คือ ช่วงปี พ.ศ. 2411-2442 พบว่าพื้นที่สาธารณะถูกกำหนด จากหน้าที่ใช้สอยและแบบแผนการตั้งเมืองที่มาจากการเมืองการปกครองเป็นหลัก ช่วงปี พ.ศ. 2443-2480 พบว่า พื้นที่สาธารณะเปลี่ยนแปลงมากขึ้นจากการย้ายที่ทำการราชการจากบริเวณหลักเมืองไปทิศใต้ และการขยายเมืองไป ทางทิศตะวันตกด้วยการเชื่อมต่อกับกิจกรรมการค้าจากทางรถไฟ ช่วงปี พ.ศ. 2481-2520 พบว่าทิศทางการใช้ พื้นที่สาธารณะเพื่อตอบสนองชุมชนเมืองที่ขยายใหญ่ออกไป มาจากการการเมืองและการสร้างโครงสร้างพื้นฐานให้ กับเมืองเก่าเพื่อความสะดวก และส่งผลต่อการใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามมา และช่วงสุดท้ายใน ปี พ.ศ. 2521-ปัจจุบัน พบว่าการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะเป็นการใช้งานในรูปแบบสมัยใหม่ หมายถึงมีการ ใช้งานที่ไม่ตายตัว เกิดขึ้นจากนโยบายของเทศบาลนครราชสีมา ที่สร้างให้เป็นเมืองที่สวยงาม จำลองความเป็นเมือง เก่าในเชิงสัญลักษณ์แทนที่ และมีการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองเก่ามีลักษณะหมุนเวียนกิจกรรมการใช้พื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยมีทั้งแบบมีกำหนดกิจกรรมการใช้งานและแบบไม่จำกัดรูปแบบกิจกรรมการใช้งาน ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบของ การใช้พื้นที่สาธารณะแบบสมัยใหม่ มาจากวัฒนธรรมของวิถีชีวิตสมัยใหม่ ที่ทำให้พื้นที่สาธารณะตอบสนองการใช้งาน เป็นของกลุ่มหรือเครือข่ายทางสังคม

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่องการศึกษาศักยภาพของพื้นที่สาธารณะในเขตเมืองเก่า นครราชสีมา ที่ได้รับทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ประเภททุนส่งเสริมนักวิจัยรุ่นใหม่ ปี พ.ศ. 2557 สัญญาเลขที่ TRG5780176

เอกสารอ้างอิง

- กาญจน์ นทีวุฒิกุล. 2550. “ตรรกะของการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะอย่างอเนกประโยชน์ในเมืองเชียงใหม่”.
- วิทยานิพนธ์ปริญญาการวางแผนภาคและเมืองดุซงึนบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกื้อกุล ยืนยงอนันต์. 2520. การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- เทศบาลนครนครราชสีมา. 2548. **บันทึกเจ็ดสิบปี ที่โคราช**. นครราชสีมา: ม.ป.พ.
- นฤมล ปิยวิทย์, 2537. “ประตูและกำแพงเมืองนครราชสีมา” ใน ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครุราชสีมา
(บรรณาธิการ). **มรดกโคราช**. กรุงเทพฯ: ทีพี พรินท์.
- ประพัฒน์ อินทนาการวิวัฒน์. 2543. “คำบอกเล่าย้อนรอย 100 ปีโคราชวานิช”. ใน **ย้อนรอย 100 ปี โคราช
วานิช**. นครราชสีมา. หน้า 186-190.
- ภัทระ ไมตรรัตน์. 2552. “การพัฒนาพื้นที่และความหมายทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่เมืองเก่านครราชสีมา”.
- วิทยานิพนธ์ปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น.
- ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัลย์. 2558. **กำเนิดประเทศไทย ภายใต้เผด็จการ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- วีรพล จงเจริญใจ. 2546. “คืนชีวิตให้สระน้ำโบราณในเขตเมืองเก่า กรณีศึกษาเขตเทศบาลนครนครราชสีมา”
ใน **วารสารคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์.
- ระวีวรรณ โอหารรัตน์มณี. 2555. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการการใช้พื้นที่สาธารณะเป็นถนนคนเดินแบบ
ตลาดนัดในเมืองไทย.ทุนสนับสนุนจากสำนักงานการอุดมศึกษาและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ศรีสุเมธ ฤทธิไพบโรจน์ แบล. 2559. **เมืองของผู้คน Cities for People Jan Gehl**. กรุงเทพฯ: บริษัท ลายเส้น
พับบลิชซิง จำกัด.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). 2558. **โคราชของเรา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด.
- สุธาริน คุณผล. 2541. “บทสำรวจพื้นที่สาธารณะ”. **วารสารรัฐศาสตร์สาร**. ปีที่ 20 (ฉบับที่ 3 2541): 167-214.
- หอการค้าจังหวัดนครราชสีมา. 2543. **ย้อนรอย 100 ปี โคราชวานิช**. นครราชสีมา: ม.ป.พ.
- อรุณวรรณ เหล่าภักดี. 2531. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองนครราชสีมา**. นครราชสีมา: เอกสารอัดสำเนาของวิทยาลัย
ครุราชสีมา.
- อภิชาติ สถิตนิรามัย. 2556. **รัฐไทยกับการปฏิรูปเศรษฐกิจ จากกำเนิดทุนนิยมนายธนาคารถึงวิกฤตเศรษฐกิจ
2540**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.
- Carmona, M and Tiesdell, S. 2007. **Urban Design Reader**. Oxford: Elsevier.
- Gehl, J. 1970. **Life Between Building**. Washington, D.C.: Island Press. แปลโดย ภคินันท์ เสนาพันธ์ รุ่ง
แสง. 2556. **เมืองมีชีวิตการใช้พื้นที่สาธารณะ** ญาณ เกฮ์ล. กรุงเทพฯ: ลายเส้น พับบลิชซิง.
- Madanipour, A. (Edited). 2010. **Whose Public Space?**. New York: Routledge.
- Zucker, P. 1959. **Town and Square from the Agora to the Village Green**. New York: Columbia
University Press.

ฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2554. [ออนไลน์] [อ้างเมื่อ 20 ตุลาคม 2558].

เข้าถึงได้จาก. <http://www.onep.go.th/download/book1final.pdf> /ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์
พัฒนาและบริหารจัดการเมืองเก่า

อ้างอิงสัมภาษณ์

นางนฤมล ปิยวิทย์. นักวิชาการท้องถิ่น. สัมภาษณ์โดย นายนิธิ ลิคนันท์. วันที่ 11 พฤษภาคม 2558.

นายเชิดชัย โชครัตนชัย. อดีตนายกเทศมนตรีเทศบาลนครนครราชสีมา. สัมภาษณ์โดย นายนิธิ ลิคนันท์. วันที่ 22
พฤษภาคม 2558.